

Napló múltrol és jövőről

Bori Imre

ÁTNEZNI AZ IDŐ KERÍTÉSÉN

A könyveknek megvan a maguk sorsa — így szól az ősrégi közmondás, s hogy az évszázadok semmit sem változtattak ezen az igazságon, tanúsítja Sinkó Ervin most megjelent könyve az *Egy regény regénye** is. A magyar nyelvű kiadás öt évvel a szerb-horvát nyelvű után jelent meg. 1956-ban, amikor Sinkó művének testes kötete elhagyta a nyomdát, a nemzetközi életben az enyhülés, a békülékenység, a bizalom hangjai hallatszottak. Sztalin meghalt, s a halálát követő években a Szovjetunió s mindaz, ami vele volt kapcsolatban, lassan, de mind határozottabban új életet kezdett. Ebben a „optimista” légkörben, amelyben nem egy jel azt mutatta, hogy a Szovjetunió külpolitikája hazánk irányában pozitív vonatkozásokban szánynolcvan fokos fordulatot tesz, felszámolja a sztalini örökség minden vonatkozását, az 1948 óta tartó tájékoztató irodás hidegháborút, Sinkó Ervin könyve nem időszerűségét, hanem napi alkalmazhatóságát veszítette el, a szerb-horvát kritika éppen a fent jelzett „olvadás”

okából érdemében és lényegében nem foglalkozott vele oly mértékben, ahogy azt ez a könyv megérdemelte.

Azóta öt esztendő telt el, s megtanultuk és újra meggyőződünk arról, hogy az, amit mi az egyszerűség kedvéért sztalinizmusnak nevezünk, szorosabb és kitartóbb, mint ahogy első pillanatban mutatkozott, hogy éppen emiatt a kezdeti „olvadást” újabb fagyhullámok váltották fel, a bizalom zsenge hajtásai kókadtan lógtak a nemzetközi viszonyok kihűlt térségein. / Azóta hallhattunk már egy újabb tiranapörről is, amely beállításában, rendezésében, egész szellemében a legmakacsabb és legkegyetlenebb sztalini hagyományok szellemében zajlott le, s ha a Tájékoztató Iroda megszűnt is, a Jugoszlávia ellen vezetett hadjárat tovább folyik. Ezek az évek újabb tanúbizonyságát adták Sinkó könyve értékének.

E könyv ismerői, hiszem, nem tartják túlzásnak, ha az *Egy regény regénye* című könyvet a nemzetközi élet ilyen vonatkozásaiban is szemléljük.

*Sinkó Ervin: *Egy regény regénye* I-II, Forum Kiadóvállalat, Noviszád, 1961.

Ha ezek a tényezők pillanatnyilag befolyásolni tudják is egy-egy könyv időszerűségét, a szövegben rejtőző aktualitást, a minőségi értéket megszabni, a kész mű páncélját áttörni nem tudják. S ezen, a kész alkotást jelentő zártágon túl is, Sinkó könyvének gondolatvilágát, mondanivalóját ezer szál fűzi a nemzetközinek ahhoz a problématikájához, amit általában is a Szovjetunió kül- és belpolitikája jelentett és jelent még ma is.

A két világháború között a Szovjetunió kivételes helye és szerepe volt a haladó emberiség tudatában. Az embertelenség végtelenség tetsző óceánjában az a biztatás volt, amely akármilyen messzinek tűnt is, azt a biztos partot jelentette, ahol a szabad gondolat, az igaz emberség, a forradalmi szellem bátran megvethette lábát. S vajon nem így volt-e? A világ forradalmárainak nem a Szovjetunió volt-e szinte az egyetlen menedékük azokban az időkben, amikor Európában a fehérterror és a reakció tombolt? Benne olyan emberi kísérlet, társadalmi forradalom készült, amilyent még nem látott a világ, amellyel az emberiség életének egy új korszaka köszöntött be, s amely, Marx szavaival, az emberiség igazi történetének kezdetét jelenti.

A két világháború között a „vigyázó szemek” Moszkván pihentek, mint a francia forradalom idején Párizson. Lenin halála után azonban Sztalin korszaka következett. Tíz esztendeig formálta, építgette a maga világát a háttérben, 1935 táján pedig elérkezettnek látta az időt igazi arca megmutatására. Majakovszkij halála volt az első komoly jele annak, hogy az emberi gondolat, méltóság, a kommunizmus eszméje veszélyben van. Már készültek a hírheőt nagy nörök, kezdetét vette a marxista filozófia revíziója, a szovjet szellemi élet a sztalini etika, művészetszemlélet életfelfogás kereteihez kezdett alkalmazkodni; a kétlakosság, a főkéis társadalomnak ez a nagy emberi betegsége, újra pusztítani kezdett: a magánember csigaházába húzódott, s a külvilágnak csupán offciális álarcát mutatta fel, amely inkább volt egy szélkakas természete, mint emberi tulajdonságok hordozója.

Amikor Sinkó Ervin 1935-ben Moszkvába érkezik, vihar előtti csend fogadja. Agyában az európai világ fogalomrendszerével, szívében a Szovjetunió iránt tanúsított mély vonzalom, a kommunizmus elve mellett tett hit-

vallás melegével járja az utcákat, és reménykedik. A napló azonban, amely a remény naplójaként szerepelt az író szándékaiban, lassan megváltoztatja természetét: együtt változik a szovjet étellel, éppen annyira észrevétlenül, mint ahogy amaz is lassan arccal Sztalin felé fordult. A napló nem a reménytelenség szövegévé vált, hanem a megfakult, de elpusztíthatatlan reményeké.

A Szovjetunió s egyben a világ egyik legválságosabb pár esztendejét jelenti az 1935 és 1937 között eltelt idő: Európa fasizálódása és a sztalinizmus fellépte folyt le ez alatt az idő alatt. Sinkó Ervin a keletkezés állapotában leshette meg az utóbbit, s könyve éppen ezért bír olyan nagy értékkel, s ezért olvashatjuk ma is a legfeszültebb érdeklődéssel, mert annyi év távlatából, annyi esemény lezajlása után, sorai távlatot kaptak: minden szavát a történelem illusztrálta.

Amikor annyi év után, az ötvenes évek kezdetén újra elővette moszkvai naplójegyzeteit, már lezajlottak a moszkvai perekhez hasonló újabb nagy perek: Rajk László, Szlanszki, Kocsi Dzodze halottak voltak, Dimitrov is meghalt, Jugoszlávia a példátlan tájékoztató irodás támadások középpontjában élt. Sinkó megfigyeléseibe, feljegyzéseibe ezek a távlatok lehettek különös és sajátos életet, szinte szerzőjüknek is akkor mutatták meg magukat egész mivoltukban. Sinkó naplójegyzeteiben ott van e felismerés meglepetése is, ez teszi, hogy szövege friss, eleven, izgalmas. Nem az eltűnt idő nyomában jár majd tizenöt év után sem, hanem a jelenben: amit a harmincas években a Szovjetunióban figyelhetett meg, az ötvenes évek elején majd fél Európa példázta életben, politikában, módszerben, emberi magatartásban, művészetben.

Sinkó könyvében a retrospektíva egy sajátos formájával állunk tehát szemben, éppen fordítottja ez a megszokottnak: nemcsak az író megy vissza a múltba, de a múlt is felbukkan a jelenben, de most már Európa visszhangozza. A jelen (az ötvenes évek eleje) így válik múlttá, annak példázatává, hogy az élet nem változott semmit, mióta Sinkó Ervin Moszkvában 1935 és 1937 között napról napra papírra vetette feljegyzéseit, impresszióját, találkozásainak történeteit, a moszkvai élet sok apró mozzanatát.

Feljegyzéseiből olyan atmoszféra bontakozik ki, amelyben az emberek

fuldokolnak, olyan emberi viszonyok alakulnak, amelyek végső formáikban embertelenekek; olyan körülmények keletkeznek, amelyek az embernek azokat a tulajdonságait helyezik előtérbe, részéssitik előnyben, amelyek egészükben és részleteikben is negatívek. Egy pozitívnek tartott világ elferdülésének képe bontakozik ki Sinkó jegyzeteiből, amelyek napról napra, hétről hétre, évről évre kísérték a maga körül látott életet, amelyek a történelem fényében meg is világosodtak az író előtt, s megkapták nemcsak távlatukat, hanem magyarázatukat is a történelemben és az író tudatában egyaránt.

AZ OPTIMISTÁK FONALÁN

A naplófeljegyzések *Optimisták* című regénye odüsszeiájának indultak. Húsz év kalandos élete után Sinkó Ervin ismert regénye magyar és szerb-horvát nyelven egyaránt megjelent. Tudjuk: az *Optimisták* a magyar tanácsköztársaság regénye, azé a forradalomé, amelyet Lenin és az októberi forradalom lángja, heve gyújtott meg, amelyet szívvel-lélekkel vállalt nemcsak a magyar munkásosztály haladó része, hanem a magyar értelmiség színe-java is. Hősei a forradalom igézetében éltek, szemük előtt annak a forradalomnak a képe élt, amelyet a világtörténelemben Lenin képviselt. S ha a forradalom a fehérterror túlsúlyától el is bukott, ha hősei szétszórártak is a világ minden részébe, vagy Horthv börtöneinek, különítményeseinek árnvékában pusztultak is el, az optimizmus, amit az új világ teremtése jelent, nem halt ki belőlük. A nagy célok optimizmusa élt bennük, ez hevítette őket olyan tűzzel, hogy úgy látszott, lobogásuk nem fogy ki sohasem. Nagy hősök regénye az *Optimisták*, kivételes korszak atmoszfériáját őrizi lapjain.

S ha van paradoxon, akkor az, ami ezzel a regénnyel történt, az élet egyik legnagyobb paradoxona. A joggal nagy érdeklődésre számot tartó mű nem karott kiadót sem Franciaországban, ahol a szerző a harmincas évek első felében élt, sem Moszkvában, ahová éppen az *Optimisták* kézírata jutatta ki, nem kisebb ember, mint Romain Rolland közbenjárására. S mire az *Optimisták* és szerzője kijutott Moszk-

vába, a győztes forradalom fővárosába, ahol az *Optimisták* hősei is éltek, a szerző nem ismert azokra az emberekre, akik oly eleven szellemiséggel, egész emberi valójukkal ott éltek tudatában és regénye lapjain, amely életük legszebb idejét őrizte a művészi alkotás balszamában.

A naplójegyzetek igen világosan tükrözik a szerző felismerését: nemcsak az *Optimisták* kézírata nem jelenhet meg soha a Szovjetunióban, de az *Optimisták* hősei sem azok, akik tizenöt évvel azelőtt voltak a magyar tanácsköztársaság forró napjaiban, 1918 őszirózsás őszén és 1919 szép tavaszán. Emberségükben lettek kisebbek, optimizmusuk, amelyről Sinkó írta hőskölteményét, „hivatal-optimizmus” lett, pöz és álarc, amely mögé megfogyatkozott emberi mivoltukat rejtették.

Az *Optimisták* sorsa Sinkó Ariadnéfona a szovjet társadalom és moszkvai élet labirintusában. Az *Optimisták* kéziratának vándorútja lektortól lektorig, kiadótól kiadóiig, véleményezések, ajánlások — ez a sorsa. S közben éppen ez a vándorút ismerteti meg az író a szovjet bürokrácia mechanizmusával, hierarchiájával, a szovjet irodalompolitikával s nem utolsó sorban azokkal az emberekkel, akik ezt az irodalompolitikát végrehajtták a maguk iroda-szemléjében s már a sztalin koncepciókat tükröző emberekhez való viszonyulásukban. Ami ezt a bürokráciát jellemzi, mind sorra megmutatkozik az írónak: a tekintélytisztelet, a képmutatás, az alakoskodás, a konformizmus, a kegyetlenség, a félelem a felelősségtől, a „láthatatlan felsőbb hatalmak” jelenléte — ezek azok az alapvető jegyek, amelyekkel Sinkó Ervin szemben találja magát a moszkvai kiadóvállalatok hivatali helyiségeiben. Megközelíthetetlen, láthatatlan főnökökkel és cinikus, képmutató titkárokkal vív szélmalomharcot. Az emberek szélkakastermészetét is ezeken a irodalmi hivatalnokokon fedezi fel. Kun Béla ajánlása csak addig jelent nekik valamit, míg meg nem neszelték, hogy a magyar forradalom vezére elveszítette Sztalin kegyeit. Vagy gondoljunk csak azokra a részletekre, amelyekben Romain Rolland moszkvai tartózkodásakor tett látogatásáról és egy fénykép megjelenéséről ír, amelyen ott van Sinkó Ervin is Rolland-nal és Gorkijjal együtt. S íme a hivatalnok-szellem és szélkakas-emberek természetrajza: azok,

akik eddig elzárkóztak az író elől: „Az ember szinte szégyelli magát mégcsak le is írni: ma reggel óta legalább tizen telefonáltak nekem, még az egyik szerkesztőség titkárnője is felhívott, hogy gratuláljon ahhoz, hogy rajta van a fényképem a *Pravdában* megjelent csoportképen, s alatta a nevem. Gratulálnak, mint tán XIV. Lajos idejében valakinek, aki kitüntetésben részesült azzal, hogy megjelenhetett az udvarnál...

Ez az érem egyik oldala. És sokkal tragikusabb a másik: Sinkó a harmincas évek nagy pereinek atmoszférájában élt Moszkvában. A „kegyvesztettség” lélektanát is tanulmányozhatta. A kegyvesztett környezete szinte egyetlen jeladásra hátat fordít az áldozatnak, nincs ember, aki mellé állna: „Az év végén ugyanis Kun Béla azok közé az emberek közé került, akikről általában senki se beszélt, mert még, illetőleg már nem lehetett tudni, hogy hogyan kell róla megemlékezni. Senki róla nem beszélt — annyira, hogy én, aki csudálkoztam, hogy mért nem vagyok képes telefonhoz kapni se Kunt, se Fonyót, és mindig újra panaszkodtam emiatt a különböző elvtársaknak, magyaroknak, németeknek, nem akadtam egyre se, aki tudta volna, vagy talán pontosabban, aki akarta volna, hogy megmondja nekem, mi ennek az oka...”

Az *Optimisták* kézírata Sinkót tehát a szovjet élet arculatának, szelleme természetének felismeréséhez vezette el. S ahogy múlnak a moszkvai napok, ahogy mélyebben hatol ebbe a szellemiségbe, ahogy mind nyomasztóbbnak mind foitogatóbbnak érzi maga körül az életet és magát mind elszigeteltebbnek, magányosabbnak, annál inkább háttérbe szorul önmagában is a regény kézírata iránti érdeklődése. Már az életet figyelve s annak hatásai nyomán támadt kétségeit. Könnyvében lassan mefogynak az *Optimisták* sorására vonatkozó adatok, de előtérbe kerülnek, mind nagyobb, majd szinte kizárólagos helyet foglalnak el a szovjet életet rögzítő, szellemiségét megmutató gondolatok.

Kéziratának ügyve jelentéktelenné vált lelkiismereti kérdései mellett. Ő maga is az „optimisták” fajtáiból való, de őt nem változtatta meg a moszkvai emigráció sok-sok esztendője, mint volt harcostársait. S most benne az optimizmus ifjúkórt meg napról napra azzal a kiábrándulással, amit az élet tényei benne kiváltottak.

Hogy ez milyen lelkiismereti drámát, milyen világnézeti problémákat jelentett, álljon itt egyetlen, szubjektív valómása, amelyben mintegy együtt van ennek a problematikának egész emberi viszonylata: „Nincs az a magánzárka — írja a moszkvai perekkel kapcsolatban, a „beismerések” rejtelevélével kapcsolatban —, amelyben az ember annyira el van szigetelve, mint amennyire minden egyes embert elszigetel, elválaszt a másiktól s a többi embertől az az ellenállhatatlan szűgesztő, mely szerint az államapparátus mindenható, az egyén pedig reménytelenül és minden időkre tehetetlen. Ez nem holmi megállapítás, hanem csak kifejezése annak, amit épp ebben az időben — a Radek-per idején — saját magamon figyeltem meg. Amit akkor átéltem, az épp ez: se előbb, se később, sohase éreztem magam annyira magányosnak a világban, mint abban az időben, noha tudtam, hogy ugyanabban a házban, és minden utcában, a Szovjetunió minden szögletében vannak emberek, akik ugyanettől a tehetetlen magányosságtól szenvednek...” De: „Kollektív csálás eredményeképpen mindenki úgy tett, mintha valamennyien egyetlen egységes egyetértő kollektívumot alkotnánk, noha csak a család volt kollektív, és míg az a tele torokból hirdetett népakarat és közvélemény itt a valóságban egyáltalán nem létezett; ami létezett, az egy felülről szuggerált, de mindenkinél erősebb fantom volt...”

Sinkó Ervin könyve egy helyén Franz Kafka *Pör* című regényét emlegeti, s nem alaptalanul. Amit a Szovjetunióban megfigyelt, maga is átélte a „láthatatlan hatalmakkal” folytatott küzdelemben, az a magános ember, az elszigetelt ember küzdelme volt, aki várja, hogy mikor nyúl ki érte a halált jelentő kéz egy pör alakjában. Ennek a *valóságos* életnek a felszínén azonban a hivatal-optimizmus kontradiktórius, mesterségesen terjesztett és tenyésztett világa ál: a felsőbbrendűség és a maiban (Sztalin halála után) személtvi kultusznak nevezett jelenlét. A felsőbbrendűségi érzésre már a hajóúton felfigyelt a Szovjetunióba utaztában, ott még csak a „szovjet kölnji” vonatkozásaiiban, amely azonban később, különösen pedig a negyvenes években kiszáradt szinte az emberiség egész történetét s még a mitológiai Akhilleusz sem menekült meg. Léven az is krími származású. Az optimizmus kér-

désköre pedig szinte az egész könyvben uralkodó. Ez az optimizmus természetesen nem az *Optimisták* forradalmi optimizmusa: inkább a „minden nagyon jó” önállatása, amit az irodalomban majd Jermilov hirdet ezzel a címmel: „szép a mi életünk”. Sinkó keresztül-kasul járja ezt a kérdést, hiszen az a forradalom emberi síkjának legkiemelkedőbb s megkerülhetetlen középpontja. S hogy ez és az ilyen „optimizmus” pesszimizmussal töltötte el, természetes. Sinkó Ervin azonban nem Andre Gide-ként ült a Vityebszk hajóra és utazott a Szovjetunióba. Kétségei ellenére, a látottak ellenére is megmaradt a maga vallotta optimizmus világnézetének talaján. Könyve legmegrázóbb fejezete talán az, amelyben „levelet” ír „még meg sem született fiatal barátjához”. Mielőtt erről a „credó”-ról szólnánk, idézzük fel még egyszer Sinkó tömör megfogalmazásában mindazokat az ellentmondásokat, amelyeket a maga körül látott élet felvetett benne:

„Nem értem, nem tudom megérteni: akik arról beszélnek, írnak és énekelnek, hogy ma itt milyen gyönyörűség és boldogság élni, vajon ezek nem tudják, nem érzik-e, hogy ezzel a megengedhetetlen szerénységükkel árulást követnek el magával a harci céllal, a holnappal szemben? Ha ennek a mai Szovjetunióknak legfőbb létjogosultságát és feltétlen mentségét nem abban látánám, hogy ez a Szovjetunió az emberibb holnap előföltétele és hordozója, mi kötne hozzá? Nem épp az köt-e hozzá, hogy hiszek a holnapban, mely ebből a Szovjetunióból fog kinőni, de melyben irtógia se marad annak, ami ennek a mai Szovjetunióknak a szellemét jellemzi?”

A valóság, amit 1935 és a 1937 között látott s amely a második világháború után teljesedett ki Sztalin életének utolsó esztendeiben s öltött monstrozus arányokat, az embereket nemcsak a Szovjetunióban, hanem szerte a világban is állásfoglalásra s gondolkodásra kényszerítette. Sinkó Ervin azok közé a kevesek közé tartozott, akik a látottak ellenére is megmaradtak optimistáknak, még ha el is borzadtak egyes jelenségekkel kapcsolatban, még ha abban az időben a Szovjetunió napról napra mást sem akart volna, mint „trockista pereivel”, az élet meghamisításával kiábrándítani magából a haladó emberiséget. Könnyű volt Gide módján kiábrándulni, könnyű volt vak

gyűlölettel szembeszállni a kommunizmus eszméjével, sőt: könnyű volt „személyi kultuszt” úzni, hivatalból optimistának lenni, magányosan élni, lelki elszigeteltségben tengődni, operettművészetet bámulni, gicccsnek áldozni, nem gondolkodni és nem kételkedni, de nagyon nehéz volt mindennek ellenére is megmaradni optimistának a szónak abban a nemes értelmében, ahogy azt Sinkó Ervin ebben a könyvében interpretálja. Ez az a végső pont, ahová az *Optimisták* című regényének a kézírata elvitte.

CREDO

„Az én credóm így hangzik: hiszek egy holnapban, egy szocialista holnapban, amikor majd annyival emberibb, oly emberi feltételek között élnek az emberek, hogy meg se tudják majd érteni, mi, maiak mikért tudtuk elviselni a sötét babonák renaissance-ának, a butaságnak, önteltségnek és rútságának, az átlátszó hazugságnak mint az állami propaganda sarkalatos elvének ezt a mai szovjet atmoszféráját. Remélem, hiszem, hogy meg se tudják majd érteni, mi, maiak hogyan tudtuk elviselni ezt az atmoszférát, mely azonban a külső, fasiszta, kapitalista világgal szemben még így is a forradalmi negációt nemcsak képviseli, hanem objektíve jelenti is. S mert hiszek egy holnapban, a szocialista holnapban, mely a Szovjetunióknak erre a mai állapotára feltétlenül úgy fog visszatekinteni, mint az elmaradottság, embertelen önkény, és elembertelenedett hivatalnokok korszakára, megint egyszer megpróbálok felágaskodni, mint akkor, gyerekként Apatinban, hogy ezúttal az idő kerítésének fölébe kerekedve, kinyújtsam a kezem egy ifjú ember felé, aki majd akkor lesz, amikor az emlékezés a mi életünkre már egy boldogabb emberiség iskolakönyvekben őrzött rossz emlékét fogja csak jelenteni.”

(I. köt. 336-337. old)

EMBEREK

Sinkó könyve nagyon sok plasztikusan megrajzolt emberi portrét is őriz. Könyve bevezető, Párizsról szóló fejezetében kiemelkedik Károlyi

Mihály alakjáról készült jellemzése. Károlyi küldte el az *Optimisták* kéziratát Romain Rolland-nak, aki végül is kieszközölte, hogy Sinkó elutazhassék a Szovjetunióba könyve kiadása ügyét előmozdítani.

A szovjetunióbeli részben ezek a portrék megsokasodnak. Nehéz lenne kiemelni mindegyiket. Barátok, apró hivatalnokok, gógós irodafőnökök, a bürokrácia megtestesült rossz szellemei, magyar és német emigránsok, azután Kun Béla, Révai József („Józsi, a barát”), aki már akkor rossz szelleme volt Kun Béla környezetének, az oroszok közül pedig Babel alakja emelkedik ki.

Babellal, akivel egy házban s háztartásban élt, naplója nem egy helyen hosszasan is foglalkozik. Babel neves írója volt a huszás évek szovjet irodalmának. Azt a szellemet képviselte, amelyet Lenin szabadított fel, művészi tevékenysége, írásai, amelynek gyönygye a *Lovashadsereg* című elbeszélés-gyűjteménye, mindannak éppen az ellenkezője volt, amit a szocialista realizmus néven ismert felfogás jelentett és jelent még ma is. A polgárháborúról nem festett egyoldalú képet, azt mutatta meg, ami emberi volt benne, s nem véletlen, hogy kihívta maga ellen nem kisebb ember, mint a háború nagy hősné, Bugyonnijnak támadását is, amelyet magának Gorkijnak kellett elhárítania. Amikor Sinkó megismerkedett vele, már rávetette árnyékát a halál anélkül, hogy ennek mind a ketten tudatában lettek volna. Babel évek óta már nem írt semmit, egy filmgyár tanácsadója volt, pártfogói egymás után tűntek el a sztalin-i pörökben, s végül maga is „japán kémként” pusztult el. Hogy milyen pusztítást vitt végbe az emberi méltóságban a sztalin-i rendszer kétlakisága, azt Babelnek, aki pedig bizonyos mértékben ellenzékét jelentett a hivatalos politika és irodalompolitikai irányzattal szemben, a szerzővel történeti esete példázta. Hogy Babel milyen válságokon ment át, nem tudjuk, de hogy kivetkőzött emberi mivoltából, azt bírósági tanúvallomása beszédesen bizonyítja. Hogy mentse a bőrét, arcátlanul hazudni kényszerül, és ez a hazugság, egész fellépése a tárgyalóteremben, majd utána a barátság fenntartására való törekvése bizonyítja, mennyire mélyre süllyedt a kétlakiságnak abban a fertőjében, amelyet a bürokrácia termelt ki a Szovjetunióban Sztalin politikája nyomán.

Sinkó könyvében világosan kidomborodik az a szellemi éghajlat és talaj is, amelyen a szocialista realizmus közhelyszerűsége és középszerűsége támadt. Kimondhatatlanul is egész összefüggésében feltárja ezt Sinkó naplója. Erre a problematikára vet éles fényt Sadr szobrásszal való találkozása, aki izléstelen, de a szovjet állam védnöksége alatt álló művészeti irány képviselője s egyben s ilyen minőségben Sztalin feleségének síremlékének tervezője volt. A szovjet s egyben a XX. század Michelangelója, ahogy magát ez a tehetségtelen kőfaragó öntelten nevezte, szépen példázta a középszerűség uralmát és összefüggéseit a szocialista realizmus sztalin-i koncepciójával. Termékeinek egyetlen jelzője lehet csupán: a giccs. Tragikomikus s egyben kísérteties is Sinkó leírása Sztalin felesége sírjánál tett látogatásáról éppen e „művész”, Sadr társaságában.

Ezekben az emberi arcképekben Sinkó emberábrázoló ereje, meditatív hajlama, a részleték iránti érzéke, a plasztikusra való hajlama tündököl, mint ahogy remekel a Párizsba való visszatérése utáni időket rajzoló, a francia haladó entellektüeleket bemutató részletei is, ahol nem kisebb emberek, mint Aragon, Malraux lépnek színre.

A legjobban megrajzolt portré azonban magáé az íróé ebben a könyvben. Naplóról lévén szó, ezt természetesen is tarthatjuk. A szubjektivitás, amely az ilyen természetű feljegyzéseknek állandó kísérője, nem fedi el azokat a tulajdonságokat, amelyek a haladó, forradalmi értelmiség legjobbjait jellemzik. A kételkedés és az „optimizmus” Sinkó Ervin esetében nem összeegyeztethető valami, hanem ugyanannak a személynéknak egymást feltételező megnyilatkozásai. Aki fiatalon indult el a forradalmárok útján, méltó módon képviseli azt az emberfípust, író, művészt, de embert is, aki gondolati munkájával, intellektusának ellenőrző és elemző tevékenységén át jut el a humánumnak olyan hirdetéséig, amely nemcsak hitvallás, hanem állásfoglalás, tett is, olyan tudat képviselője, aki állandóan a jelen és a jövő relációt járja, aki nem tudja elveszíteni hitét a legválságosabb pillanatokban sem. Lelkiismereti drámája, mint ahogy ez a könyve is tanúsítja, több mint az egyén, az elszigetelt Én megnyilatkozása. Hinni az emberben, hinni a jövőben akkor,

amikor Európa haladó embereit a csalódás, a kétségek ragadták magukkal, nem kis tett. Sokan elbuktak ebben a drámában, olyanok is, mint André Gide és André Malraux is. Az *Optimisták* írója azonban hű maradt hőseihez, ahhoz az eszményhez, amelyet a világ legjobbjai vallottak magukénak.

Optimista volt? Igen! De az igazolást hitéhez már nem a Szovjetunióban, hanem abban a szocialista Jugoszláviában találta meg, amely eleven, ható s beszédes cáfolata és negációja mindannak, amit a szocializmus felfogásában a sztalinizmus s a Szovjetunió egykor képviselt. Könyvét olvasva újra meggyőződhetünk, hogy a legjobbak hite egy emberibb világ eljöveteleiben, létezésében, nem áltatás, illúzió, hanem eleven hit volt.

Sok emberi arcképe ennek a hitnek a cáfolatát jelenti, még ha hivatalból

mást hirdettek is. Az ember és világnézete harmóniája — ez a kérdés, amely itt nálunk megvalósult, s amelynek Sinkó Ervin egyik legbeszédesebb példája. Ennek hite hatja át egész könyvét, s ha azokban a válságos időkben, a II. világháború előestéjén nem is *tudta* ilyen bizonyossággal, mint most, de kritikája, amit ebben a könyvében olvashatunk, cáfolata mindannak, ami negatív emberi tulajdonság, társadalmi jelenség. Egy új korszak létezésének hite szól ebből a naplóból. Úgy, ahogy maga írta könyve utolsó mondataiban:

„Ez az új korszak — ez az író egyéni élete szempontjából is új kezdetet jelentő korszak tette lehetővé, hogy ilyképp évtizedek után a regény és a regény regénye és velük együtt írójuk élete is megjelje a maga pozitív konklúzióját”.

